

Újabb eredmények a Belvárosi Plébániatemplom és a Március 15. téri erőd kutatásában

(Budapest, V. ker., Március 15. tér,
Hrsz.: 24314)

A Budapest Szíve Program keretében a Főváros 2010-ben megkezdte a belvárosi Március 15. tér felszíni rendezését. A kivitelezői munkálatok során több régi közművet kicseréltek, illetve új közműnyomvonalakat létesítettek, védőépülettel látták el a késő római erőd korábban szabadon álló oldaltornyát, nagyobb földmunkával járó tereprendezési munkát végeztek a plébániatemplom mellett és a műemléki romterület térségében. Ennélfogva több kisebb, egymástól térben elkülönülő területen vált szükségessé régészeti szakfelügyelet, illetve néhol megelőző feltárás.

A régészeti munkák 2010. augusztus 18-tól 2011. február 22-ig tartottak, amelyek során római kori, középkori és kora újkori leletek, objektumok kerültek elő.

Római kor

Budapest római kori emlékeinek egyik kiemelkedő fontosságú építménye a Március 15. téri késő római erőd (1. kép), korábbi, általánosan elfogadott néven *Contra Aquincum* (az erőd nevéhez: MRÁV 1992–1995). A *limes* menti seregédsapat-táborokhoz mérten viszonylag kisméretű, rombold formájú erőd kiterjedése csupán 86×84 m volt. Sarkait legyező alakú tornyokkal, oldalait 2-2 U alakú, falsíkból kiugró oldaltoronnyal látták el. Falait – amelybe másodlagosan sok ko-

New results from the investigations of the Inner City Parish Church and the late Roman fort on Március 15 Square

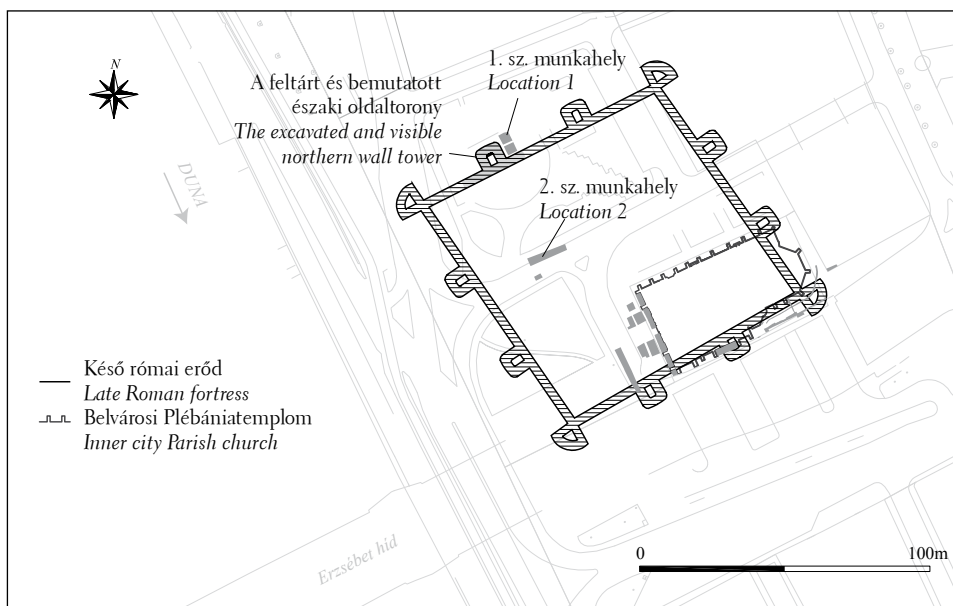
(Budapest V, 15 March Square,
Lrn.: 24314)

Within the framework of the Budapest's 'Heart Project', the Capital City started the re-arrangement of the surface of Március 15 square in the inner city in 2010. The old public utilities were exchanged and new paths identified for public utilities in the course of the construction work. A protective building was raised over the side tower of the late Roman fort that formerly stood out in the open. At the same time, a large-scale landscaping with significant earth moving work was carried out beside the parish church and over the territory of the Roman ruins. Thus, archaeological supervision was necessary at a number of separate, small territories and an investment-driven excavation had to be conducted in a few spots.

The archaeological work was carried out between August 18, 2010 and February 22, 2011. Roman Period, medieval and modern period finds and features were uncovered.

Roman Period

The late Roman fort on Március 15 Square (Fig. 1), formerly called *Contra Aquincum* (for the name of the fort see MRÁV 1992-1995), is an important Roman Period monument in Budapest. Compared to the auxiliary forts on the *limes*, it was relatively small with a rhomboid shape

1. kép: A Március 15. téri késő római erőd alaprajza
 Fig. 1: Ground plan of the late Roman fort on Március 15 Square

rábbi római kömléket építettek – impo-
 náló, 3,4 méter vastagságban húzták fel
 (az erődről összefoglalóan: NAGY 1946;
 VISY 2000, 58.; NÉMETH 2003). A késő
 római erőd megépítésére valamikor a Kr. u.
 330-as, 340-es években került sor (TÓTH
 2009, 151), amikor a *limes* mentén és a
 pannoniai tartományok belsejében is na-
 gyobb, központilag irányított erődítési
 program indul el.

Az erőd területén az első kiterjedtebb
 régészeti feltárássra 1932-ben került sor,
 amikor a tér (korabeli nevén Eskü tér)
 északi részén álló régi piarista rendházat
 lebontották. Az ásátást vezető Nagy Lajos
 kutatóárkos módszerrel feltárta az északi
 erődfal hosszabb szakaszát a nyugati, U
 alakú oldaltoronnyal együtt (NAGY 1946,
 37–43). Az erőd északkeleti saroktoronyá-
 nak kisebb részlete is előkerült, azonban
 statikai okok miatt már nem tudta kibon-
 tani. Nem mellékes információ az erőd be-

measuring 86×84 m. Fan-shaped towers
 were built on the corners and two U-
 shaped towers jutted out from the plane
 of each wall. The walls, which secondarily
 incorporated many earlier Roman stone
 monuments had an imposing thickness of
 3.4 m (for a summary of the fort: NAGY
 1946; VISY 2000, 58.; NÉMETH 2003).
 The later Roman fort was built sometime
 in the AD 330s or 340s (TÓTH 2009,
 151) when a large, centrally directed for-
 tification program started along the *limes*
 within the Pannonian provinces.

The first large archaeological excavation
 was conducted on the territory of the fort
 in 1932 when the old Piarist monastery
 was pulled down in the northern part of
 the square (called Eskü Square at that
 time). Lajos Nagy directed the excavation.
 He unearthed a long stretch of the north-
 ern wall of the fortification along with the
 western U-shaped wall tower in the

építettségével kapcsolatban, hogy a tábor belsejében húzott három kutatóárok közül egyikben sem sikerült római építményeket kimutatni, csupán Árpád-kori csontvázas sírok és agyagba rakott fal maradványai kerültek elő (a sírokról bővebben lásd lentebb a középkori fejezetet).

Felismerve az előkerült romok jelentőségét, az erőd északi falmaradványai fölött, Möller István tervei alapján, kisebb földalatti múzeumépületet alakítottak ki.

1944 nyarán egy tereprendezéshez kapcsolódóan újabb feltárást rendelt el a Fővárosi Régészeti és Ásatási Intézet, ezúttal a tér déli traktusában, a Belvárosi Plébániatemplom déli oldalán. A Bertalan Vilmos vezette ásatás számos új információval szolgált – sok egyéb mellett – a római erőd kiterjedése és építéstörténetére vonatkozóan is (BERTALAN 1945). Ekkor sikerült feltárni az erőd délkeleti saroktoronyát és az egyik déli oldaltorony kisebb részletét. Az oldaltorony alatt egy korábbi római kőerőd falának nyomait vélte felfedezni az ásató. Az oldaltoronytól nyugatra pillérszerűen kiugró, elbontott római falak nyomaira bukkantak, amelyeket egy korábbi római tábor kapubejáratának vélték. A késő római erőd építéstechnikai megoldásaihoz a saroktorony szolgált hasznos információkkal. Ennek alapozásában ugyanis szabályos lyukak sorát figyeltek meg, amelyek valószínűleg a falak merevítésére szolgáló függőleges gerendák helyei voltak.

1961-ben kezdődött meg az Erzsébet híd több évig tartó felújítása. E munkálatokhoz kapcsolódóan korszerűsítették, átépítették a Március 15. teret, egyúttal lebontották az erőd északi falának maradványai fölé felhúzott korábbi múzeumépületet is. Az új műemléki koncepciónak megfelelően a maradványokat egy korlá-

trenches he opened (NAGY 1946, 37–43). A small part of the northeastern corner tower was also found but could not be unearthed due to static reasons it. Another important piece of information regarding the inner arrangement of the fort was that none of the three trenches excavated inside the fort contained Roman buildings. Only Árpád Period inhumation burials and the remains of a wall laid in clay were identified (on the graves see the later chapter on medieval finds). The importance of the ruins brought to light was recognized and a small subterranean museum building was built over the remains of the northern wall of the fort based on designs by István Möller.

In the summer of 1944, the Archaeological and Excavation Institute of Budapest ordered another excavation in connection with landscaping work: this time in the southern part of the square on the southern side of the Inner City Parish Church. Vilmos Bertalan directed the excavation which provided many new pieces of information on the extent and the construction history of the Roman fort (BERTALAN 1945). He unearthed the southeastern corner tower of the fort and a smaller section of one of the southern wall towers. Under the wall tower he identified traces of a wall from an earlier Roman stone fortification. West of the wall tower, traces of removed Roman walls were uncovered that jutted out from the wall like pillars. They were interpreted as being part of the gate of an earlier Roman fort. The corner tower yielded further information on the technological solutions utilized in the construction of the late Roman fort. Rows of regular holes were observed in the foundation, probably for the vertical beams used to brace the walls.

2. kép: Az 1. munkaterület római kori objektumainak foltjai

Fig. 2: Discolorations from Roman features in location 1

tozottabb kiterjedésű szabadtéri romkert kialakításával mutatták be, ahol az egyik északi oldaltornyot az erődfal egy kisebb szakaszával együtt konzerválva és részben felfalazva, míg a másik északi oldaltornyot a térbetontól elütő színű vörös, didaktikus sávval jelölték. A régészeti munkákat ekkor Nagy Tibor vezette.

Legutóbb 2006-ban (BESZÉDES-ZÁDOR 2007, 266) és 2007-ben (BESZÉDES-PAPP-ZÁDOR 2008) folytak kisebb ásatások az erőd északkeleti sarkának közvetlen közelében, de az erődön kívül, a Piarista Gimnázium (egykor: ELTE BTK 'A' épület) udvarán. A feltárások során tisztázódott, hogy a korábbi építkezéseknél részleteiben már többször előkerült fürdőépület nem római kori, hanem a török korból való (BESZÉDES-PAPP-ZÁDOR 2008, 168; korábbi irodalom: NAGY 1946, 8–10). Ugyancsak fontos új adat volt, hogy előkerült a késő római erőd fossájának (amelyről korábban semmit nem tudtunk) egy kisebb szakasza, az árok fordulásával együtt (BESZÉDES-PAPP-ZÁDOR 2008, 165).

The reconstruction of Elisabeth bridge started in 1961 and lasted for several years. In connection to it, Március 15 Square was modernized and reconstructed which meant the demolition of the earlier museum building raised over the remains of the northern wall of the fort. According to the new monument concept, the remains were exhibited in a smaller open-air ruins area where one of the northern wall towers and a short stretch of the wall were conserved and partly heightened, while the other northern wall tower was marked with a red, didactic band and stood out against the concrete of the square. Tibor Nagy directed the archaeological work.

Recently, small excavations were conducted close to the northeastern corner of the fort outside the fort in the yard of the Piarist Secondary School (formerly building "A" of the ELTE BTK) in 2006 (BESZÉDES-ZÁDOR 2007, 266) and 2007 (BESZÉDES-PAPP-ZÁDOR 2008). The excavations clarified that the bath, parts of which had already been identified a few times during construc-

A Március 15. tér 2010-ben végzett átépítési munkálatainak folyamatos régészeti szakfelügyelete során két olyan munkaterület alakult ki, ahol római kori rétegeket érintettek a kivitelezői munkák (1. kép).

Az 1. számú munkaterületünk a római erőd helyreállított oldaltornyának keleti oldalán, az erődön kívül húzódott. Itt a készülő műemléki védőépület falának alapozási munkálatai egy korábban még bolygatatlan felületet érintettek, ezért vált szükségessé mintegy 40 m²-en a megelőző feltárás. A felszíntől 40 cm mélységben az első piarista rendház 18. századi alapfalainak visszabontott maradványa jelentkezett. Lejjebb, 80 cm mélységben a sárga altalajba mélyítve római kori objektumok kerültek elő: egy cölöplyuk és három kerek formájú, ívelt falú, vízszintes aljú gödör, amelyeket részben a piarista rendház fala, részben újkori építmények vágtak (2. és 3. kép).

Ezek betöltésében szembetűnően sok volt a *tegulatöredék*, bélyeges téglát azonban nem találtunk. A kevés kerámiaanyagot főként a helyi készítésű

tion work, Turkish period dated to this later period and not the Roman times (BESZÉDES–PAPP–ZÁDOR 2008, 168; earlier literature: NAGY 1946, 8–10). It was, however, important that a short stretch of the *fossa* surrounding the late Roman fort was also found (of which we had not known) together with the bend in the ditch (BESZÉDES–PAPP–ZÁDOR 2008, 165).

During the continuous archaeological supervision of the reconstruction work, two locations were identified where Roman period layers were impacted at Március 15 Square in 2010 (Fig. 1).

Location 1 was on the eastern side of the reconstructed wall tower of the Roman fort, outside the fort. The foundation of the protective building destined to be raised here would be dug into yet undisturbed surfaces so an investment-led excavation had to be conducted over an area about 40 m². The removed 18th century foundation walls of the first Piarist monastery appeared 40 cm under the surface. At a depth of 80 cm, Roman peri-

3. kép: Az 1. munkaterület római kori objektumai kibontott állapotban
Fig. 3: Cleaned Roman features in location 1

4. kép: Másodlagosan beépített profilált tagozat töredéke a késő római erőd falban

Fig. 4: Fragment of a secondarily built-in profiled architectural element in the wall of the late Roman fort

szürke házikerámia tette ki, de előkerült S profilú edénytöredék is. Kr. u. 4. századra keltezhető leletanyagának nem volt nyoma. Kiemelendő az SE-110-es objektum, amelynek betöltésében a nagyszámú *tegula* töredéken kívül, egy kopott 3. századi(?) érem és *terrazzodarab*kák kerültek elő.

A feltárt objektumok nem tartozhattak a késő római erődhez, annak építési idejénél korábbiak voltak. Arra a kérdésre, hogy egy korábbi táborperiódushoz, vagy egy telephez tartoztak volna, nem adható egyértelmű válasz.

A 2. számú munkaterületünket egy átlagosan 3 méter mélyen futó régi csatorna nyomvonala jelentette, amely keresztülfutott az erőd területén. A közműcsere főként a régi nyomvonalon haladt, de egyes szakaszokon ennek korrekciójára, kisebb módosítására kényszerült a kivitelező. A csatornaárok erőd belsejében lévő szakaszain római kőobjektumnak nem találtuk nyomát, csupán rétegeket és leletanyagot tudtunk a korszakhoz kötni. Egy, a felszíntől 3,4 méter mélységben előkerült, há-

od features were found dug into the yellow subsoil: a posthole and three round pits with curved walls, intersected both by the wall of the Piarist monastery and modern constructions (Figs 2, 3).

Their fills contained many *tegula* fragments but no stamped bricks. Locally made grey household pottery dominated the few shards but we also found “S”-profiled fragments. There was no sign of finds from the 4th century. Feature no. SE-110 must separately be mentioned since its fill contained a worn coin from the 3rd century (?) and terrazzo fragments in addition to many *tegula* fragments. The excavated features could not have belonged to the late Roman fort because they were older. It is unclear if they belonged to an earlier fort period or a settlement.

Location 2 followed the path of a modern sewer line running at an average depth of 3 m which crossed the territory of the fort. The new public utilities generally ran in the paths of the old ones but in a few places the paths had to be modified. No trace of stone features was found in the

ton, nyújtott helyzetben, fejjel nyugat felé néző emberi csontváz kormeghatározása bizonytalan. Nagy valószínűséggel Árpád-korinak tarthatjuk, mivel ugyanebből a mélységből azonos tájolással, több Árpád-kori sír is előkerült Nagy Lajos 1932-ben folytatott feltárása során.

A 2. számú munkahelyen folytatott megfigyelések közül a legfontosabb eredményt a késő római erőd déli falának előkerülése (hitelesítése) jelentette, amelyet a régi csatorna-közműárok csaknem mérőlegesen átvágott. A mintegy 3,6 méter vastag erőd fal alapozási részén másodlagosan beépített profilált párkányzatot találtunk (4. kép), amelyet kiemelése után az Aquincumi Múzeumba szállítottunk (ltsz.: 2011.2.1.). (B. J.)

Középkor

A tér rekonstrukciójához kapcsolódóan a Belvárosi Főplébánia-templom közvetlen környékét is érintette régészeti szakfelügyelet és megelőző feltárás. Az épület kutatása még nem fejeződött be, a templom körüli temető részleteinek feltárása azonban lezárult. Itt, az északi és a déli oldalon, az új nyomvonalra kerülő közművek árkában tudtunk dolgozni.

Amint azt már fentebb is említettük sírokat először 1932-ben tártak fel a templomtól északra (NAGY 1946, 44–45). Ezek a temetkezések a római tábor feltárására irányuló kutatás IV-VI. számú árkaiban kerültek elő. Az Árpád-kori sírok egy részét kővel és római téglákkal rakták körül, mellékletként néhány hajkarikát és egy 12. századi pénz találtak. A későbbi, magasabb szinten elhelyezkedő és változó tájolású sírokat a feltáró a 18. századra keltezte. A következő feltárás 1944-ben zajlott a templom déli oldalán (BERTALAN 1945), ekkor kutatóárkokat nyitottak

trench for the sewer inside the fort. Only the layers and finds could be associated with the period. The dating of an inhumation burial lying extended on its back with the head towards the west found at a depth of 3.4 m from the surface is uncertain. There were no grave goods next to the skeleton and we think that it came from the Árpád period. Lajos Nagy recovered several Árpád Period graves with the same orientation and at the same depth in 1932.

From the observations made at location 2, the appearance (authentication) of the southern wall of the late Roman fort was the most significant. I had been cut nearly perpendicularly by the trench for the old sewer line. A secondarily built-in profiled cornice was found in the foundation of the nearly 3.6 m thick wall of the fort (Fig. 4). It was lifted and transported to the Aquincum Museum (inv. no. 2011.2.1). (J. B.)

Middle Ages

The archaeological supervision and the investment-led excavations connected with the reconstruction of the square also affected the direct vicinity of the Inner City Parish Church. The investigation of the building has not yet been completed but the excavation of parts of the churchyard has been completed. We worked in the trench for the new public utilities on the northern and the southern sides.

As has already been mentioned, the first graves were uncovered north of the church in 1932 (NAGY 1946, 44–45). They were found in trenches IV-VI of the excavation of the Roman fort. A few of the Árpád Period graves were surrounded with stones and Roman bricks. Included among the grave goods were a few lockrings and a

a római tábor kiterjedésének tisztázására. A tanulmány részleteket nem közöl a középkori temetőről, annyi azonban a metszet- és alaprajzokból kiderül, hogy a sírreteg vastagsága néhol még a 2 métert is meghaladta, valamint hat réteget tudtak elkülöníteni. A temetkezések idejét az Árpád-kortól a 15. század végéig határozták meg.

A római tábor északi falát bemutató műemléki helyreállítást megelőzően újabb területeket tártak fel a templomtól északra, ahol ugyancsak sírok láttak napvilágot (IRÁSNÉ 1976, 317). Az 1970-es években a közművesítéshez kapcsolódó leletmentések során szintén találtak temetkezéseket, emellett jellemző volt, hogy a földmunkák során nagy mennyiségben kerültek elő bolygatott embercsontok a felső rétegekből is (IRÁSNÉ 1976, 316–319). Általános megfigyelés volt az is, hogy a legkorábbi sírokat már a késő római planírozási rétegbe ásták.

2002-ben a templomon belül, a sekrestye előterében végeztünk minden részletre kiterjedő feltárást (KOVÁCS–SZIRMAI 2003). Itt a középkori téglapadló alatt (amelynek építése a 15. század közepére tehető) még a temető járószintjét is meg tudtuk figyelni. A mintegy 1 méter vastag rétegben, amelyben a melléklet nélküli temetkezések voltak, római kori és 11–13. századi leletanyagot találtunk. A 20 sírből három volt kőkeretes, egy pedig koporsós. 2007-ben a Pesti Barnabás utca 1. szám alatt, a Piarista Gimnázium udvarán három sír került elő, amelyeket a mellékletek alapján a feltáró a 18. századra keltezett (ZÁDOR 2008).

A legújabb kutatás lehetőségeit megszabta a kialakítandó közműárkok terjedelme. Ez a templom déli oldalán a valószínűsíthető középkori járószinttől 1,2

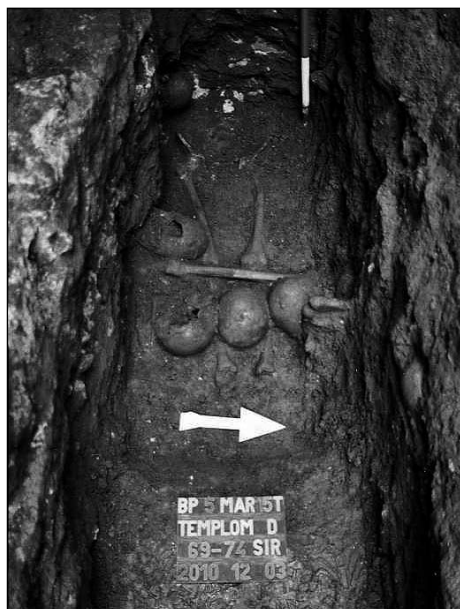
12th century coin. Later graves in various orientations found at a higher elevation dated to the 18th century. The next excavation was conducted on the southern side of the church in 1944 (BERTALAN 1945) when a trench was opened to determine the extent of the Roman fort. The study gave no details about the medieval churchyard although it can be extrapolated from the drawings of the cross-sections and the ground plans that the thickness of each layer of graves was sometimes more than 2 m and altogether six layers could be distinguished. The burials dated from the Árpád Period to the late 15th century.

Before the monument reconstruction of the northern wall of the fort, new territories were excavated north of the church where a few more graves were unearthed (IRÁSNÉ 1976, 317). In the 1970s, further burials were found during rescue excavations connected with the laying of public utilities. This time many disturbed human bones were found in the upper layers as well (IRÁSNÉ 1976, 316–319). It was also observed that the earliest graves were dug into the Roman period leveling layer.

In 2002, a complex excavation was conducted in the foregrounds of the sacristy inside the church (KOVÁCS–SZIRMAI 2003). The floor level of the churchyard could be observed under the medieval brick floor (which was built in the middle of the 15th century). There were burials without grave goods in the ca. 1 m thick layer and we collected finds from the Roman Period and the 11th–13th centuries. Three of the 20 graves were surrounded with stones and one grave contained a coffin. Three graves were found in the yard of the Piarist Secondary School at 1 Pesti Barnabás Street in 2007. The grave goods

méter mélyen volt, amelynek felső része újkori bolygatások áldozatául esett. A temetkezések sűrűségét jól mutatja, hogy az értékelhető 80 cm-ben hét sírreteget lehetett megfigyelni. A zömében keletelt síroktól csak a felső két rétegben mutatkozott némi eltérés, ezek fordított tájolásúak voltak. A 97 *in situ* vázrészen kívül legalább még egyszer ennyi, már a középkor folyamán feldúlt temetkezés került elő, ezek pontosabb számát az antropológiai vizsgálat fogja megadni (5. kép). Koporsó nyomát csak nagyon kevés esetben találtuk, ezt azonban a gyakori bolygatások is eltüntethették. Viseleti tárgyat is keveset tudtunk feltárni: néhány fülesgombot, párizsi kapcsot, pártákat. A leggyakoribb viselet a párta volt, noha csak kettőt tudtunk pontosabban dokumentálni. Ezek a koponyák sem voltak már *in situ*, de az

5. kép: Késő középkori temetkezések a templom déli oldalán

Fig. 5: Late Mediaeval burials at the southern side of the church

dated the graves to the 18th century (ZÁDOR 2008).

The possibilities of the recent excavation were limited by the size of the trench for the public utilities. It was 1.2 m deep from the probable medieval floor level on the southern side of the church. The upper part of it had been destroyed by modern disturbances. The density of the burials is illustrated by the fact that seven layers of graves could be observed in the intact 80 cm. Most of the graves were oriented to the east. A slight divergence was observed in the upper two layers: they had an opposite orientation. Beside the 97 *in situ* skeletal parts, at least the same number of burials was disturbed in the Middle Ages; the anthropological analysis will determine their exact number (Fig. 5). Traces of coffins were rarely found but they may have been destroyed by the frequent disturbances. We found also few articles of wear including a few looped buttons, loop-and-hook clasps and headdresses. Headdresses were the most common articles of wear although only two of them could be documented exactly. These skulls were not *in situ* either but the headdresses remained in place when they were moved. Green discolorations were more often observed on the foreheads and temples of the deceased while a fragment of a headdress was found in the mixed earth of the churchyard. The trenches for the public utilities ran through already disturbed territories north of the church so we could document only a few skeletal elements in their original places. It could, nevertheless, be observed that the density of the graves was lower than on the southern side. Most of the burials came from the 14th-16th centuries and only a few graves were dug in the 18th century, e.g. in the place of the

elmozdításkor a párták még a helyükön maradtak. Jóval több esetben tudtunk megfigyelni a homlokon és a halántékon zöld elszíneződést, egy pártatöredéket pedig a kevert temetőföldben találtunk. A templom északi oldalán a közműárkok a legtöbb helyen már korábban bolygatott területeken haladtak, így csak kevés helyén maradt vázrész tudtunk dokumentálni, azt azonban megfigyelhettük, hogy itt a temetkezések sűrűsége nem volt olyan nagyarányú mint a déli oldalon. Ezek nagy része a 14-16. századra tehető, azonban néhány 18. századi sír is előkerült, pl. az akkorra már elbontott déli előcsarnok helyén, a befalazott déli kapu előtt. Mivel a feltárás nem lehetett teljes körű, a legkorábbi, Árpád-kori sírokat el sem értük.

A temetkezések ilyen nagy számát és a hét évszázadot átívelő keltezhetőséget az magyarázza, hogy e templom volt a város főplébániája. A 16. századtól a város északi határában új temetőt nyitottak, amelyet a 18. század elején *coemeterium extra civitatem*nek neveztek. Ennek részletei a mai József nádor téren (KOVÁCS 2003) és a Dorottya utca 6. szám alatt (KÁRPÁTI 2006) kerültek feltárássra. A 17. század végén újból használatba vették a városfalon belüli temetőt. A halotti anyakönyvek tanúsága szerint az előkelőbbeket a templomba, majd annak kriptájába, a polgárokat a templom köré temették. 1700-tól a város déli szélén is nyitottak egy új temetőt (*coemeterium ante portam inferiorem*), ettől kezdve a legtöbb temetkezés már a falakon kívül történt, így a templom körüli temetőt a 18. század során végleg felhagyták (NÉMETHY 1890, 185–186). (K. E.)

Beszédes József – Kovács Eszter

by then demolished porch in front of the walled-in southern gate. As the territory could not fully be excavated, the earliest, Árpád period graves could not be reached.

The large number of the burials and their dating over seven centuries can be explained by the fact that this church was the main parish church of the city. In the 16th century, a new cemetery was opened in the early 18th century in the northern outskirts of the city called *coemeterium extra civitatem*. Parts of it were uncovered in the modern József Nádor Square (KOVÁCS 2003) and at 6 Dorottya Street (KÁRPÁTI 2006). The cemetery inside the town wall was re-opened in the late 17th century. According to the death registers, the aristocrats were buried in the church, then in the crypt, while the common citizens were buried in the churchyard. Another cemetery was opened in the southern outskirts of the city in 1700 (*coemeterium ante portam inferiorem*). From this time, funerals generally took place outside the walls and so the churchyard was finally closed in the 18th century (NÉMETHY 1890, 185–186). (E. K.)

József Beszédes – Eszter Kovács

Irodalom/References:

- BERTALAN 1945 – Bertalan V.: A belvárosi plébániatemplom mellett folytatott ásások 1944 nyarán. *BudRég* 14 (1945) 469–490.
- BESZÉDES–PAPP–ZÁDOR 2008 – Beszédes J. – Papp A. – Zádor J.: Római kori védmű és török fürdő a pesti belvárosban (Roman Period defensive works and a Turkish bath in the city of Pest). *Aqfűz* 14 (2008) 165–171.
- BESZÉDES–ZÁDOR 2007 – Beszédes J. – Zádor J.: Budapest, V. ker., Pesti Barnabás utca 1. *Aqfűz* 13 (2007) 166.
- IRÁSNÉ 1976 – Irásné Melis K.: Beszámoló a középkori Pest város területén végzett régészeti kutatások eredményeiről. *BudRég* 24 (1976) 313–348.
- KÁRPÁTI 2006 – Kárpáti Z.: 79. Budapest, V. Dorottya utca 6. Régészeti kutatások Magyarországon 2005 (2006) 206.
- KOVÁCS–SZIRMAI 2003 – Kovács E. – Szirmai K.: Régészeti megfigyelések a Belvárosi Plébániatemplom kisebb, rekonstrukciós munkáinál. *Aqfűz* 9 (2003) 162–172.
- KOVÁCS 2003 – Kovács E.: 73. Budapest, V. József nádor tér. Régészeti kutatások Magyarországon 2000 (2003) 119.
- MRAV 1992–1995 – Mráv Zs.: Castellum contra Tautantum. Egy későrómai erőd azonosításának problémájához. *Savaria* 22 (1992-1995) 11–19.
- NAGY 1946 – Nagy L.: Az Eskü-téri római erőd, Pest város őse. Budapest 1946.
- NÉMETH 2003 – Németh, M.: Contra Aquincum fortress. In: Visy Zs. (ed), *The Roman Army in Pannonia. An Archaeological Guide of the Ripa Pannonica*. Pécs 2003, 201–203.
- NÉMETHY 1890 – Némethy L.: A pesti főtemplom története. Budapest 1890.
- TÓTH 2009 – Tóth E.: *Studia Valeriana*. Az alsóhetényi és ságvári késő római erődök kutatásának eredményei. Dombóvár 2009.
- ZÁDOR 2008 – Zádor J.: 75. Budapest, V. Pesti Barnabás utca 1. Régészeti kutatások Magyarországon 2007 (2008) 195.
- VISY 2000 – Visy Zs.: *A ripa Pannonica Magyarországon*. Budapest 2000.